

Cahiers du CEFRES

N° 10, Antologie francouzských společenských věd : Město
Françoise Mayer, Alban Bensa, Václav Hubinger (Ed.)

Bernard LEPETIT

Čas měst

Référence électronique / electronic reference :

Bernard Lepetit, « Čas měst », Cahiers du CEFRES. N° 10,
Antologie francouzských společenských věd : Město (ed. Françoise
Mayer, Alban Bensa, Václav Hubinger).

Mis en ligne en / published on : juin 2010 / june 2010

URL : http://www.cefres.cz/pdf/c10/lepetit_1996_cas_mest.pdf

Editeur / publisher : CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

<http://www.cefres.cz>

Ce document a été généré par l'éditeur.

© CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE

Bernard Lepetit, *historik, ředitel Centre de recherches historiques na Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales v Paříži, se věnuje rekonstrukci postupu historického vývoje organizace prostoru ve Francii* (Chemins de terres et voies d'eau. Réseaux de transport et organisation de l'espace en France 1750-1840, 1984; La ville et l'innovation en Europe, 14e-19e siècle, 1987). *Zabývá se rovněž otázkou města, zejména s důrazem na interakci prostoru jako konstrukce a prostoru jako zkušenosti* (Temporalités urbaines, 1993). *Tato orientace, společně se zkoumáním historické epistemologie* (Les formes de l'expérience), *jej přivádí až k vypracování teoretických podmínek obnovené sémiologie města. Bernard Lepetit je od roku 1990 odpovědným redaktorem časopisu Annales, Histoire, Sciences Sociales (do roku 1994 Annales, Economies, Sociétés, Civilisations).*

Čas měst

Bernard Lepetit

ČAS VECI, CAS LIDI

Domy a pracovní prostory, veřejné budovy a síť ulic, způsob života a bydlení, technická organizace výroby a výměny, způsob zabavy a geografie míst pro trávení volného času ve městě mají z velké části svůj původ v minulosti a jejich vývoj probíhá nerovnoměrným tempem.

Ze skutečnosti, že prvky jednoho města jsou ve své současnosti různého věku, byly vyvozeny metodologické důsledky. Cestu otevřely studie genetické morfologie a daly tak vzniknout pravidlům transformace městských forem. Uliční síť přetrvává déle než parcele. Životnost parcel závisí na jejich tvaru a rozměrech: nejlépe zůstanou většinou zachovány jen ty největší a nejmenší; všechny však přetrvávají déle než budovy na nich postavené. Volný prostor tak odolává času lépe než prostor zaplněný a nehmotné struktury přežívají stavby: na plánu města můžeme rozpoznat stopy starých

antických nebo středověkých čtvrtí, polohu hradeb či tvar bývalých vesnic, které pohltil růst města. Pokud jde o velké zásahy urbanismu, stejně jako o řadu drobných proměn postihujících městskou síť, jsou jednotlivá období vývoje města výrazně rytmicky členěná: po dlouhých obdobích stability přicházejí prudké změny k horšímu. Nic nenasvědčuje tomu, že by se tyto změny vždy shodovaly s hospodářskou konjunkturou, s proměnou populace nebo se změnou zvyků obyvatel města.

Myšlení vycházející z těchto zjištěných rozdílů často dospívá k nepřesvědčivým analytickým řešením. Při popisování procesu nás samovolně napadají analogie: pojmy přenosu a dědictví jsou převzaty z práva, obraz paměti počítače, kde z programu postupně mizí staré údaje, vychází z informatiky. Takové analogie mají jen chabé využití v praxi. Ve věci územního uspořádání spojují ambice kulturalistických modelů urbanismu. Symetricky k funkcionalistickým modelům, které by chtěly současné tendence promítnout do budoucnosti, snaží se návratem k minulým formám uspořádání města obnovit ztracený ideál městského společenství. V kategorii poznání staví společnost a její území do pozice vnějškovosti: tak jako poustevníček, měkkýš, který se usazuje v náhodně nalezených ulitách, by se i městská společnost usadila ve struktuře, jež jí není vlastní. Takový městský prostor, odkaz minulých generací, své nové uživatele ale omezuje a formuje jejich způsob života.

Příliš jednoduché vztahy mezi městskou společností a územím, které by bylo na první pohled tak snadné vytvořit, však odporují empirickému pozorování. V New Yorku se podmínky odolnosti a životnosti forem podřizují změnám společenského využívání. V Paříži se naopak staré budovy přizpůsobují postupným a rozporným způsobům užívání. Tak např. starobylé paláce ve čtvrti Marais sloužily za cenu vnitřních „kutilských“ úprav postupně jako aristokratická sídla, ateliéry, později jako byty buržoazie.

Přestože klasifikaci společenského využívání města nebyla věnována stejná pozornost jako městským formám, víme, že rovněž podléhá změnám. Podmínky členění mezi soukromým a veřejným prostorem a jejich odlišné hodnocení mají svou vlastní historii. Byt je sociálním znakem a nositelem kulturních zvyklostí, jež nejsou neměnné. Způsob soužití a rozdělení úloh mezi členy společenství

v jednom bydlišti, stejně jako složení samotného společenství, se mohou během krátké doby vyvíjet. Prorůstání průmyslové tkáně do tkáně městské prošlo různými fázemi, jež byly určovány jak společenskou reprezentací města a továrny, tak i tlakem výroby: každá z nich ovládla situaci ve chvíli, kdy byla dominantní. Vývoj obchodních středisek na předměstích dnes ohrožuje (zčásti a jenom na určitou dobu?) model obchodního centra města. Jak tedy v této oblasti vytvořit typologie a stanovit pravidla kompozice srovnatelná s typologií a pravidly kompozice forem?

Pojem trvání v určitém daném stavu, jež někdy užívá k charakterizování vývojových procesů demografie, lze v tomto případě těžko použít. Díky kulturním odlišnostem, procesu společenského napodobování a vzácným okamžikům zvratu zůstává způsob užívání města těžko zvažitelnou směsicí reprodukce chování a inovací: tím je úkol nadmíru složitý. Vnitřní studie zvyků obyvatel města v sobě ostatně nese obdobné riziko jako vnitřní analýza forem. Pokud oddělíme studie věnované městskému společenství od výzkumu architektury a urbanismu, opomíjíme specifickou městského problému. Město prostorové prvky a zvyky z různých období minulosti neodděluje, naopak, ve stejné době je slučuje. Dlouhotrvající a plynulé změny v chování obyvatel města se kříží se zdůrazněným rytmem vývoje vzniklých forem. Komplexnost je tedy maximální.

Vzhledem k vlastním charakteristikám městských území můžeme říci, že jejich schopnost absorbovat změny zvyklostí nebo ekonomické proměny není stejná. Toto tvrzení by se mohlo zdát jako naprosto přesné: složitá tkáň metropolí je kupříkladu pravým opakem jednoúčelových a snadněji členitelných tkání. Vztah mezi změnami praktik a prostoru pouze v jednom směru je dvojnásob neúplný. Na jedné straně totiž nebere v úvahu společenské zvyklosti jako explikativní proměnnou vývoje městských tkání, i když víme, že za jistých společenských a kulturních podmínek jsou historická centra velkých měst stejně nestabilní jako nevyužitá průmyslová časti. Na druhé straně nevidí v charakteru území jeden z účinných prostředků ekonomické proměny vycházející ze společenského vývoje: nedávné změny některých měst na jihu Francie (Aix, Grenoble, Montpellier...) přesto naprosto zřetelně vypovídají o opaku.

Tento nesnadný problém by možná mohla vyřešit typologie dynamických způsobů rozčlenění forem a využití města. Současně by umožnila odpovědět i na následující otázky. Jaké formy mohou být za jistých historických podmínek mnohonásobně využity a jaké ne? Existuje určité společenské využití města nebo jeho částí vyžadující jednotnou formu, zatímco jiná jsou schopna přizpůsobit se různému prostorovému uspořádání? Která spojení forma/uzívání jsou schopna průběžného přizpůsobování a která by vedla k prudkým změnám? Odpovědět právě na tyto otázky není jednoduché.

ČAS ZNAKU

Vzdálená komparatistika nám nabízí jinou možnost: vydejme se na první cestu. Spíše než charakteristické znaky místa nese centralita v Japonsku charakteristické znaky užívání, často silně ritualizovaného. Pro termín *sakariba* neexistuje odpovídající francouzský překlad a toto slovo bývá většinou překládáno jako „rušná čtvrť“. Jenomže *sakari* neznamena jenom „energii“ nebo „hojnost“: slovo se vztahuje i k ubíhajícímu času. *Sakariba* jsou efemérní urbanistické koncentrace, pro západ, kde centralita bývá spojována s místem, stejně nepochopitelné jako nomádská „srdce města“. Dalo by se říci, že *sakariba* zajišťuje migraci stálé podoby lidského vztahu a činnosti v čase a prostoru. Proti materiálním formám, jež tradičně upřednostňuje evropská představa města, staví japonská mentalita tvárnost konkrétních forem a naopak trvalost forem nemateriálních, jako jsou dovednosti a zvyklosti. Na stejný rozdíl upozorňoval i Roland Barthes, když stavěl do protikladu hustě zalidněná centra západních měst a prázdné centrum Tokia, prázdné, protože obývané jen neviditelným císařem.

Tento krátký příklad bychom mohli převzít z městské sémiologie. Stejným směrem orientovala badatele Françoise Choay ve svém stěžejním článku publikovaném v roce 1967. Píše v něm: Město můžeme považovat za systém neverbálních signifikantních prvků. Ten je v čistém stavu zřetelný v pomalu se vyvíjejících uzavřených společnostech (řecké město, středověké město). Městský systém signifikuje pouhým působením svých elementů, neuchyluje se k zástupným systémům verbálním nebo grafickým (jména ulic, znamení). V rychle se vyvíjejících společnostech je městský systém vzhledem k relativní rigiditě toho, co již bylo realizováno, na-

opak zčásti odsouzen k anachronismu, jeho možnost signifikovat je dokonce ohrožena. S výjimkou okrajů západních průmyslových společností (v degradovaných čtvrtích velkých měst, v „exotických“ kulturních oblastech) je město postiženo sémantickou redukcí. Text je datován, a to víc ve svém detailu než v celkové koncepci. Do krajnosti zjednodušuje otázku městské časovosti: v lineárním vývoji dává nahlédnout do historie úpadku.

Tím, že ponechává místo kompenzačním fenomenům nové sémantizace, vede však úvahy užitečnějším směrem. V důsledku domnělé ztráty čitelnosti se vyvíjejí zástupné systémy: číslování domů, tabulky s názvy ulic, dopravní značky. Změny jsou ještě hlubší, zastaralá syntagmata jsou začleňována do nových: z monumentálních bran, které sloužily jako vstup do města, se stávají znaky uvnitř města, bývalá nádraží se přeměňují v muzea a z kostelů se často stávají koncertní síně. Připustíme-li tedy, že i sémantické struktury procházejí historií a představa ztraceného ráje, jakým bylo město ve své přehlednosti, je hlavně plodem kulturalistické ideologie a dochovaných dokumentů, můžeme tyto jevy chápat jako historicky datované modality, jimiž si obyvatelé své město přisvojují.

Na problém centralit přirovnávaných k Paříži (nebo Londýnu) a k Tokiu můžeme tedy pohlédnout z jiného úhlu. Ze stručného japonského příkladu vidíme, jakým způsobem je redukována dichotomie mezi městskou morfologií a společenským užíváním: nestaví proti sobě formy a chování (jenom výjimečně, pro zjednodušení jazyka), nýbrž zkoumá aktéry a způsoby přisvojování. Otázka městské časovosti je tudíž položena jinak. Město, jak jsme viděli, není nikdy synchronní samo se sebou: městská tkáň, chování obyvatel, plán urbanistického, ekonomického nebo společenského uspořádání se rozvíjejí chronologicky odlišně. Přitom je město ale zcela v přítomnosti. Nebo ještě jinak, jeho společenští aktéři, nesoucí na sobě časovou odpovědnost, město zpřítomňují.

Abychom z toho, co bylo řečeno, mohli vyvodit důsledky, vezmu si na pomoc poslední stránky, které Fernand Braudel věnuje francouzskému ekonomickému prostoru. Podle něj je tento prostor uspořádán podle trojího systému forem: tři do sebe zapadající správní prvky („země“, kraj, hospodářská struktura), síť míst s hierarchizovaným osídlením (počínaje osadou až po hlavní mės-

to) a konečně oblasti (vnitrozemí oproti okrajovým částem, hory oproti planinám, sever oproti jihu). Všechny tyto prostorové formy, různě kombinované podle místa a okamžiku, se vyvíjejí nesteréjně dlouho. Jelikož ale hmotné dědictví vycházející z nicoty si nedokážeme představit, každá z nich se rozvíjí chronologicky bez přerušení. Obdobně jako geologické vrstvy „přítomné“ v reliéfu a krajině, vyskytují se v přítomnosti staré prostorové formy, jež Braudel označuje jako „*na sebe navrstvené skutečnosti*“. Budeme-li tuto geologickou metaforu sledovat dál, bude se braudelovský prostor jevit jako výsledek nepřetržitého a mnohonásobného vrásového přesmyku. Společnosti tu do nových konstrukcí neustále přebírají formy staré.

Takový model mne zajímá hned z několika vedlejších důvodů. Jednak bychom mohli snadno změnit měřítko a obdobně přistoupit k otázce nezabývajících se problematikou regionální, ale problematikou města. Na straně druhé zahrnuje model i myšlenku aktivního přizpůsobování zděděného společenského rámce společností, a to ve shodě s její vyvážeností a schopnostmi. Vzhledem k četnosti starých forem uspořádání prostoru a rozmanitosti časových období, která poznamenaly, jeví se menším problémem spojit dějinný postup a budoucí vývoj, než studovat zpřítomňování modalit minulosti. Městské společnosti se neusazují v náhodně nalezených ulitách, ale nepřetržitě aktualizují a mění význam starých forem. Stále znovu je interpretují. Pokusíme se zpřesnit význam tohoto termínu a vyvodit z něj důsledky.

SOUCASNOST SPOLECNOSTI, VÝZNAM FOREM

Jako výchozí bod nám poslouží vzdálený příklad (naše druhá cesta). Je jím náměstí Tří kultur vybudované počátkem šedesátých let ve čtvrti Tlatelolco v Mexiku. Záměr projektu byl zřejmý: i přes dějinné zvraty prokázat kontinuitu mexického národa, a to tak, že budou vedle sebe stát vykopané zbytky aztécké pyramidy, restaurovaný kostel a klášter ze 16. století a malý mrakodrap v moderním mezinárodním architektonickém stylu, sídlo Ministerstva zahraničních věcí. Náměstí dává nahlédnout do minulosti, jež v sobě bez přerušení spojuje domorodé kořeny, koloniální období a moderní Mexiko. Náměstí je stranou historického centra a po jedné straně je lemováno jednou z širokých dopravních tepen protínajících hlavní město. Stojíme-li na náměstí, je téměř nemožné obsáhnout je jediným pohledem a všechny tři symbolické prvky mexické identity neuvidíme současně ani z žádného vyvýšeného místa. Demonstrační funkce náměstí není určena turistům. Jeho záměr je zcela zřetelný jenom pro obyvatele dlouhých bloků sídliště Tlatelolco, které je obklopují. Sídlíště, vystavěné ve stejné době, je určeno nové střední třídě, o níž se režim hodlal opřít a která tak měla přímo před očima vytesanou do kamene jednu stránku oficiálních dějin, která jí měla umožnit reflektovat vlastní osud. Dokonale zvládnutý urbanistický projekt vymezil formu zcela adekvátní svému záměru.

Pokračování příběhu možná znáte. Studentské bouře v roce 1968, ke kterým tak jako na mnoha jiných místech světa došlo i v Mexiku, byly tvrdě potlačeny. Vláda dala na mladé lidi, téměř výhradně pocházející ze středních vrstev, střílet a na náměstí Tlatelolco padlo několik desítek mrtvých. K tomuto traumatu se přidalo i další: v roce 1985 otřáslo hlavním městem zemětřesení a čtvrt' krutě zasáhlo. Zahynulo tu přinejmenším tisíc lidí, polovina budov se stala dočasně neobyvatelnými. Obě události obdařily náměstí novým významem: náměstí Tří kultur, místo, jež mělo symbolicky reprezentovat velikost národa, je spojováno se srážkami, s trhlínami, se smrtí. Každoročně se stává výchozím bodem stále méně početného pochodu, jehož účastníci se pod okny prezidentského paláce dožadují pravdy o počtu obětí střelby v roce 1968. Žádná jiná veřejná vzpomínková slavnost ale svou smuteční atmosférou prostor nepoznamenala. Potuluje se tu jenom pár zahraničních ná-

vštevňků, kteří jsou dezorientováni prostorem, jenž nebyl určen pro jejich procházky bez cíle.

O takovém projektu by se dalo říci, že záměr stavitelů se minul cíle. Jenomže město, budované sice po částech, zato však pevně začleněné do doby, uniká téměř ve všem záměrům svých stavitelů. Soulad mezi prostorem a jeho užitím, které jsou pro sebe původně jako stvořené (úmyslně používám tak vágní formulaci), je nakonec porušen: z tohoto hlediska by mohly být v moderní době napsány například celé dějiny hradeb obklopujících město. Opěrným bodem dalšího zkoumání může být důkladná analýza modalit a důsledků tohoto nesouladu vypracovaná skupinou sociologů ovlivněných hermeneutikou a fenomenologií. Tyto částčky nesouladu, z nichž se město skládá, navrhuji nazývat „stopami“.

Stopa je tedy výsledkem rozdílného vývojového tempa. Pokud tu střední vrstvy, bydlící nad náměstím Tlatelolco, vyčtou ideologii režimu, který podporují, nebude tato část města považována za stopu. Forma a funkce se tady (po krátké období) rozvíjely podle obdobné chronologie. To, co tu stojí, může být starobylé (a v citovaném případě tomu tak zčásti je), přesto tu nenacházíme minulost, ale současnost forem a využívání. Stopa začíná s nepřízřivostí, tam, kde jsou možnosti úprav už vyčerpány. Dokud například v Nimes, městě manufaktur, jež v 18. století zažilo značný ekonomický a demografický růst, byly hradby obepínající město znakem převahy města nad venkovem a dokud sloužily jako opěrný bod pro vojenskou kontrolu prostoru, zůstávaly v dokonalém souladu se společenskými praktikami doby bez ohledu na to, kdy byly zbudovány. Potom se ale tyto praktiky změnily. Tvrz a kasárna, postavené na samém konci 17. století, se staly základem nové obranné koncepce. Navíc po roce 1730, kdy dochází k rozvoji hedvábnického průmyslu, se ve prospěch komplexního uspořádání výrobního prostoru stírá dualita město–předměstí. Zei, o níž nejdříve nikdo nepečuje, začíná překážet a král dostává žádosti o její zboření. Prostorové rozlišení mezi městem a předměstím a zei, která je doposud oddělovala, ještě existují současně. Protože ale výlučnost byla náraz nahrazena komplexností, nejsou již stejného data: zei, obklopující město, byla ekonomickou praxí odkázána do minulosti, z níž se vydělila přítomnost. Vývoj využití dál pokračuje novým definováním ideologie a novým uspořádáním prostoru.

Nové uspořádání: termín je úmyslně nepřesný, neboť se týká osudu stopy, a ten může být rozličný. Je možné rozhodnout, aby předměty odkázané do minulosti z přítomnosti zmizely: v roce 1785 hradby v Nimes, jejichž pozůstatky bránily rozvoji silnic potřebných pro výrobu a omezovaly je na příliš úzké cesty, byly zbourány. Ale i v tomto krajním případě si můžeme klást otázku, do jaké míry bylo jejich odstranění radikální: kolik okružních bulvárů vtiskne nadlouho svoji stopu do půdy městské tkáně tam, kde stávaly hradby? Minulý prostorový řád vepsaný do věcí je přesto nepostřehnutelný. Jeho četba spočívá v dešifrování a reflexivním přístupu: vzpomenout si, že města byla opevněna; najít na dnešních plánech místa, kde byla kontinuita městské tkáně přerušena a porovnat je se starými pohledy a plány. Takovou četbu bezprostřední městské praktiky často opomíjejí, i když ve vztahu k minulosti města má svou úlohu – začlenit do přítomnosti vzpomínku na formy minulé. Pokud jí není věnována náležitá pozornost, je stopa, zbavená své materiální existence, popřením skutečnosti.

Stopa ale může být začleněna do přítomnosti i jiným způsobem. Jak kupříkladu naložit s bývalým palácem, který už neslouží svému účelu? Přeměnit přilehlé budovy na manufakturu na kopí, potom na textilní dílnu a nakonec z nich udělat vojenskou nemocnici. Stáje použít jako kasárna, pak jako archiv nebo učebnu školy pro architektky. Z jednoho křídla paláce vytvořit muzeum. Jistě jste poznali Versailles. Myslíte, že tyto změny užívání zděděných forem se týkají jenom několika památných míst? Naopak, je jich celá řada. Jakmile v Caen v 18. století zmizelo vojenské ohrožení, začaly se množit případy přisvojování si kolišť, hradních ochozů a příkopů obranného systému: více než dvě stě majitelů neoprávněně zabralo veřejný majetek a vybudovali tu sklepy, sýpky, zahrady nebo terasy. O něco později, v Louviers, jsou bývalé hostince nebo i obytné budovy pod tlakem průmyslu užívány bez větších změn v uspořádání prostoru jako soukenické manufaktury. V Paříži ještě před revolucí najdeme v mnoha aristokratických palácích úřady a již o necelé dvě generace později, na přelomu 18. a 19. století, se podmínky užívání a společenská hodnota Seiny, jejích nábřeží a mostů, radikálně mění.

K čemu v tom věčném pohybu starých forem dochází? Ve chvíli, kdy jsou určeny k novému využití, vymknou se statutu stopy a v no-

vé shodě mezi formou, užíváním a hodnotou znovu nabývají společenského významu. Toto nové určení oživuje jen některou z dimenzí předmětu: umístění, formu, symbolickou hodnotu, ekonomickou hodnotu... a uvádí je v činnost jiným způsobem, za jiným účelem. Městu, jehož jednotlivé prvky pocházejí z různých období minulosti, však umožňuje žít v naprosté shodě se současností. Přítomnost měst je tak výsledkem nepřetržité a stálé nové interpretace míst. Proto můžeme slovy Marcela Roncayola říci, že město je „*kategorií společenské praxe*.“

K tomu, že tento proces je determinovaný a zároveň málo předvídatelný, přispívá několik důvodů. Jednak vstupuje do interpretačních konfliktů, v nichž je v sázce rozdílná valorizace městského prostoru, a zaznamenává tak současné společenské vztahy. Škálu možností nového určení ale nastiňují předchozí charakteristické rysy předmětu (nejenom jeho formy, ale i hodnoty) spolu s lidskými představami: pokud se z přilehlých budov paláce stane muzeum, je zapotřebí skutečně výjimečných podmínek, aby byl samotný palác přeměněn v kasárna. Protože městský prostor tvoří systém, jehož každý prvek nabývá smyslu teprve v relativním vztahu k ostatním, změna užívání místa se začleňuje do celé řady změn dřívějších, které postihly jiná místa, a zpětně ovlivňuje jejich osud. Vysvětlím to na jednom jediném příkladu. Náměstí du Commerce (Obchodní náměstí) v Nantes, jež bylo kdysi jenom ohrazenou skládkou, vděčí za změnu hodnoty rekonstrukci burzy, zbourání hradeb a zasypání příkopů blízké tvrze, zbudování náměstí Royale (Královského náměstí); vzhledem k těmto skutečnostem se Obchodní náměstí stalo největším městským uzlem a v následujícím století přispělo k vytvoření struktury městské sítě veřejné dopravy.

Tak jsou městské společnosti ve všech obdobích vtahovány do přítomnosti, do procesu nového využití a revalorizace svých včerejších prostor, do procesu, jenž dává částečně do zástavy budoucnost forem, praktik a městských hodnot, přičemž vychází z vyvážení současných podmínek a ze souhrnu „*spících hodnot*“ (výraz Fernanda Braudela) v městském prostoru obsažených.

Snad bude tato analýza přijata jako nástin pracovního programu. Na závěr bych rád upozornil, že bude třeba věnovat mnohem větší pozornost nástrojům, s nimiž historici moderních francouz-

ských měst nejsou příliš zvyklí zacházet. K návrhům městské semiologie let sedmdesátých se už nebudeme vracet, pozornost spíše zaměříme na podněty hermeneutické analýzy, tak jak ji v praxi uplatňuje Paul Ricoeur, když se snaží definovat proces přisvojení a obdaření významem, jež každá četba – nejen textu, ale i činu – zahrnuje. Zaměříme se i na studie Maurice Halbwachse, ať již sleduje fenomény společenského utváření hodnoty v prostoru, nebo prostřednictvím času a paměti určuje subtilní vztahy mezi společenskými skupinami a jejich územím. Analytické analogie budeme spíše než na mentálních mapách, tak drahých psychogeografií, hledat v oblasti antropologie předmětu. Tak možná posléze dokážeme chápat čas měst méně mechanicky a lineárně. Možná se nám ve stejné společenské době podaří účinně spojit čas věcí s časem lidí.

LITERATURA

Tento text byl přednesen na zahájení druhého Mezinárodního kolokvia dějin města, které zorganizovala ve Štrasburku ve dnech 8. až 10. září 1994 *The European Association of Urban Historians* a *Centre de Recherches Historiques sur la Ville*. Některé části jsou převzaty ze dvou předchozích textů: „Une herméneutique urbaine est-elle possible?“, uveřejněno v *Temporalités Urbaines* pod vedením B. Lepetita a D. Pulmaina, Paříž 1993, a „Panoramas urbains : situation de l'histoire des villes“, práci o městské evropské historiografii, která má vyjít v roce 1995 v nakladatelství Presse de l'Ecole Normale Supérieure de Fontenay-Saint-Cloud pod vedením J.L. Bigeta, J.C. Hervého a Y. Théberta. Na tyto práce se budeme odvolávat při obsáhlejší argumentaci.

Četbu lze rozšířit v několika směrech. Uvádím zde pouze literaturu, která nevychází z oboru historie (dějiny architektury, včetně urbanismu): v tomto oboru každý odkazy rozpozná nebo si najde své vlastní. Vzdálené příklady jsem našel v geografii. Pokud jde o Tokio: *La Maîtrise de la ville. Urbanité française, urbanité nipponne*, A. Berque, Tokio, 1987 a A. Berque, *Du geste à la cité. Formes urbaines et lien social au Japon*, Paříž, 1993. Pokud jde o Mexiko:

J. Monnet, *La ville et son double. Images et usages du centre: la parabole de Mexico*, Paříž 1993.

Městská sémiologie doznala v šedesátých letech ve Francii krátkého, ale prudkého intelektuálního úspěchu. Připomenuli jsme zde dva texty: F. Choay, „Sémiologie et urbanisme“, v *Architecture aujourd'hui*, 1967, rozvedeno a komentováno v *Le sens de la ville*, pod vedením F. Choay, Paříž, 1972, a R. Barthes, *L'Empire des signes*, Ženeva, 1970. Hermeneutický model pochází od P. Ricoeura, 2 díly, Paříž, 1969 a 1986 a uvádíme ho pro všeobecnou orientaci.

Cenné aplikace najdeme v práci M. Halbwachse, *La topographie légendaire des Évangiles de Terre-Sainte*, Paříž, 1941 a v práci *Un quartier industriel à Saint-Étienne. Le Marais entre histoire et planification*, D. Colson, J. Nizet a J. Roux, Lyon, 1933. Podnětem a výchozím bodem pro antropologickou analýzu předmětů je: A. Appadurai, *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*, Cambridge, 1986.

Při studiu temporálních modelů, jejichž těžištěm je přítomnost, budeme čerpat z: R. Koselleck, *Le futur passé. Contribution à la sémantique des temps historiques*, Paříž, 1990 (německé vydání 1979).